

DIVA EDIVETA LYOGE!

Republika Iya Namibia • Mar. 1990

Legal Assistance Centre

ETUMBWIDIRO

Sifo gona esi kwasitumbwidira Kwa navenye ava vasikisa ediveta lya Namibia moutawakora, moupampi nowuzumbiliro wawo varetesepo umanguruki, emanguruko nousikameno wosirongo pwasene.

EDIMBURURO

Hamutjangi gosifo gona esi yige Dianne Hubbard nevatero lyovarugani va Legal Assistance Centre. Yifanekwa kwayirugana Kwa Dudley Viall. Perri Caplan age kwa rugana muzaro gosifo.

Sifanekwa sopo muhowo so sifogona esi kwasitjenge nokusigava vasirese momvhura 1990 woLegal Assistance nonombunga donongereka mo-Namibia yiwo vageve mfuto kepwageso lyosifo sina. Yiyo vayasitjangurura nokupwagesa ko sifo hena simwe momvhura 2015 kumwe nokugwana mbatero zefuto ko proyeka zombatero zokonzugo zoveta. Ezi mbapira kwa zitjangurura movhura 2018, azo kwazipwagesa nye roghuvali movhura 2019. Nayinyeyi kwayirugana nekwaso lyo yimaliwa lyatunda ko mberewa ezi avatumbura asi Hanns Seidel Foundation.

Sifo gona esi sisupi ntani kwarerupa yipo nkenye muntu avhure kusitoroka mwankenye eraka lyakara mo Namibia.

Sifogona esi tosigwana hena moRumburu,
ruWambo, ruHerero ntani moruIngilisa.

Epwageso lyopomuhowo lyosifo esi kwa kasipwagesere momvhura 1990 kova Namib Graphic, egwederero noku kasipwagusurura momvhura 2018 ko John Meinert Printing (Pty) Ltd, 2019.

ESUPIPIKO LYEDIVETA LYANAMIBIA

*Sifo gona esi esupipiko lyomaruha gomulyo gemediveta
lyaNamibia. Kapisa kwateramo utjango naunye wediveta.*

Ediveta yizo veta zopontambo zepeguruguru lyaNamibia. Eyi kutanta asi, noveta dokuhupako nadiyenye domoNamibia dahepa ku kwama ediveta. kwato muntu gapulisirwa kuteza unankondo owu azi gamene ediveta.

Ediveta kuvareka netwaramo eli ali faturura mulyo gediveta. ediveta lyaNamibia kwagamena egwano manguruko lye hanguro rudi, musovagani ndi muzera ntani ukoloni. Azo hena kugamena efumadeko lyomuntu womuntu, unankondo wo kuparuka, emanguruko ntani ku korangeda ruhafo. vaNamibia navenye ngesi vahetakana mwankenye epulisiro ndi asi unankondo pwa hana elininkilromo. Ediveta kugamena nkenye muntu pomundinda mepulisiro ke manguruko, eheta-kaneso nompota moNamibia.

Ediveta kutanta asi vantu vaNamibia kwa kara noupampi mokuliza kumwe ngo sirongo, ko mpora, newizo kumwe ntani vakarerera kosirongo sawo saNamibia. Kukorangeda eheta-kaneso, emanguruko, eheta-kaneso ntani elitungo lyopomukunda.

UDEMOKRASI NOMPANGERA ZO VETA

Epublika zaNamibia kwa lisikamena, kwa manguruka, sirongo saliza kumwe nodemenena memanguruko, mpangero zo veta ntani ehetakano lyanavenye.

Mpangera zo veta kutanta asi nkenye gumwe ga hepa kufumadeka veta nampili vantu vena va kara posipundi sononkondo. Azo hena kutanta asi veta zahepa kuhetakana kwa navenye ntani nkenye gumwe ga kara nounankondo wokupapara ekwafo kononzugo depangwiro nsene veta kapi vana zikwama /vanaziza puka.

Nonkondo nadi nye kwa hamena kovantu navenye womoNamibia. Vantu kuhufenesa nonkondo edi nemanguruko mokuhorowora vantu woku ka sikamenapo epangero.

NOMUTAYI NTATU DEPANGERO

Mepangero kwakara mo nomutayi ntatu

- **Vasikisomogendeso**, ava yiwo ava gendesa noveta (mukurona gosi-rongo, munona gomukurona sirongo novakabineta)
- **Vagavi veta**, awo kuninka noveta (parliamenta)
- **Vapanguli**, kusikisa noveta mouta wakora (nonzugo pangwiro)

Nonkondo depangero kwadi gaununa po nomutayi ntatu dokulisigisa-siga yipo valitare nokulihetakanesa. Eyi kuvatera mokudivilisa asi kutupu muntu ndi mbunga zo ku kara nononkondo dokupitakanena. Hena kuvatera kukandanesa po eruganesa nonkondo depangero momarupe gomadona.

**EPANGERO
LYOVANTU
NOKO VANTU**

ERAKA

Eraka lyopaveta moNamibia ruyingilisa. Ano nosure kwadi pulisira kuruganesa maraka nago peke yipo varerupike elirongo. Parliamente nazo kupitisa noveta dokupulisira varugani vemepangero nono nzugo depangwiro komaruha gokulisiga-siga moNamibia varuganese maraka aga ava uyunga vantu wovanzi wopopo ponomukunda.

UNAMVHARERWA

Vantu vana ku kwama ko vatungi vaNamibia:

- Muntu vahampurukira moNamibia awo onane vendi ndi otate vendi nawo vatungi vaNamibia ndi vakurona vendi kapisi vaNamibia nye kwatunga moNamibia
- Muntu vahampurukira ponze zaNamibia awo onane vendi ndi otate vendi vatungi vaNamibia, sinene tupu veta zokulitjangesa ou utungi wana zi kwama.
- Muntu ogu ga kwara mepuro lyewa ko mutungi go moNamibia (momangastrata ndi veta zononkwara zouzuni naunye) hena gwina gatunga moNamibia ponomvhura dokusika komurongo kutunda apa valikwarekere.
- Muntu gwina gatunga moNamibia ponomvhura dokusika komurongo age hena gasikisa mo yitumbukirwa eyi za tulisapo veta zokuhama ko utungi ou.

MULYO GOUNTU WOMUNTU NOUMANGURUKI

Mulyo gountu womuntu nemanguruko kupulisira mulyo wounankondo monkarapamwe. Mulyo gountu womuntu nemanguruko kuga popera ko ediveta vahepa kuga fumadeka komarutu nagenye gemepangero no varugani hena novantu navenye womoNamibia. Nonzugo pangwiro kwa kara nonsinka so kuvatera kutura aga mapulisiro mouta wakora.

UNANKONDO WOKUPARUKA (Muhanguro 6)

Vantu navenye kwa kara nounankondo woku paruka. Etengeko lyo kononfa kapi valipulisira hena moNamibia nampili nzo zokusika kupi ono zono.

UNANKONDO WEMANGURUKO (Muhanguro 7)

Kumanguruka yilyo epulisiro lyo ku kara noumanguruki. kutupu gumwe gokugusa emanguruko lya mukwawo ntudi kunayirugana mo ku kwama veta. Eyi kutanta asi veta za hepa ku zi kwama nkenya apa nsene muntu vana mukwata. Eli epopero kuvatera mokudidimikira asi vakwati kapi vana kuvaruganesa momudona monokonda delizuvho lyomuntu ndi sitambo sopapolitika.

EFUMADEKO LYOUNTU WOMUNTU (Muhanguro 8)

Untu womuntu wankenye gumwe wa hepa kuwu fumadeka. Eyi kutanta asi maruha gepangero no nonzugo depangwiro da hepa kupakera vantu ava a va moneka kwawo nefumadeko.

Kutupu ogu vapulisira kumuhepeka ndi kumudeura moukaro woudona nampili gwina muntu vana gwanene unzoni.

MULYO GOUNTU WOMUNTU NEMANGURUKO

UPIKA NESININIKO LYOYIRUGANA (Muhanguro 9)

Upika nesininiko lyoyirugana kapi vayi pulisira moNamibia. Ano veta ezi kapi zahama koyi rugana eyi zatulisapo nzugo zepangwiro (ngwendi yirugana yetengeko kounzoni) ndi ko konda zoyirugana yetumbukiro ngoruha rosinka sovantu navenye.

EHETAKANESO NEMANGURUKO KENINKILIROMO (Muhanguro 10)

Vantu navenye vahetakana komeho zoveta.

Kutupu ogu nava ninkiliramo akare mugara ndi mukadi, rudi, muso-vagani ndi muzera, ntundiliro, mepuro, muhepwe ndi ngawo.

EKWATO NESILIKO (Muhanguro 11)

Kutupu ogu vapulisira kumukwata ndi vamusilike ntudi pa kare konda zouhunga hena pa hepa ku kwama veta zokusikilira mo navakwama ntani nye ku kwata ndi kusilika.

Muntu nkenye ogu vana kwata va hepa kumutantera konda ezi vana mukwatere meraka eli azuvhu nawa.

Nkenye ogu vana kwata va hepa kumureta momangastrata ndi komutokoli monovili dokudira kupitakana 48 kutunda apa vana mukwata. Eyi kugava siruwo kogu vana kwata sokupura elifutiro apwage mo ndi a tantere mangasitrata ndi mutokoli omu vana mu rugana pankedi zondona.

EPANGURO LYOKUHETAKANA (Muhanguro 12)

Pwa nkenye ogu vana gwanene unzoni vamupulisira ko epanguro lyehetakano komu sikameni ndi ehetakano lyomonzugo pangwiro.

Nzugo pangwiro zalisikamena kapi azi tantere eyi navhura kutokora muntu nampili musikameni gepangero ndi mukurona gosirongo. nzugo zepangwiro zouhunga kapi azi tara korudi romuntu, mugara ndi mukadi, ntundiliro ndi epuro lyoupolitika. Azo ku kwama tupu usili wo noveta. Nompanguro nadinye da hepa kuhoroka moruveze rwagwanene. Sinene pa kara elirango Iya hana konda, mugazarerwa unzoni ogu ana dili kupwaga mawokowoko ga hana kufuta va hepa kumupwagesa.

EHORAMO (Muhanguro 13)

Vantu navenye kwa kara nounankondo wehoramo momambo gawo. Epangero kapi tali vhuru kuresa nombilive ndi lipurakena konzogera zawo zoko ngodi. Nye parumwe kuvhura kuyirugana mokonda zegameno ndi epero lyomukunda.

EKORO (Muhanguro 14)

Vakurona wovagara novakadi va kara nounankondo woku kwara noku kara nekoro. Eyi kwa pulisira kwa nkenye rudi, vazera ndi vasovagani, ntundiliro, utungi, mepuro, ngawo ndi muhepwe. Vagara novakadi va hepa kuhetakana kounankondo pononkwara nopo kuhaga kononkwara pokufa ndi pokuzumba.

Nonkwara kاپisi di kare domusininiko nsene vene kapi vana hara. Eyi kuna hama kovagara nokovakadi.

Ekoroye hapa kulipopera ko nkarapamwe nepangero yeeyi yilyo ali retapo mukunda.

UNANKONDO WOVANONA (Muhanguro 15)

Vonona navenye kwa kara nounankondo kedina nountungi womosirongo kutunda kehampuruko. Awo hena kwa kara nounankondo woku diva

noku va pakera sinka kovakurona vawo. Veta mpili ngomu azi pa kere sinka somunona, kuvhura kusinta unankondo ou nsene pa kara hepero.

Vanano va hepa kuvapopera kehepeko lyomoyirugana. Vanona wono mvhura dina dili kugwaneka mo 16 kapi vapulisira kurugana mevango lina kara siponga koukanguki wawo ndi yirugana eyi yina ku digopeka malirongo gawo. Vanona wonomvhura dina dili kusika mo 14 kapi vapulisira kurugana mono mina ndi mo no fabrika ntudi nampo parlimente zayi pulisira.

Kwato mundina ndi nkenye mukuti gapulisira kuruganesa vanona kokonda zezi asi vakondi vawo varugani vendi.

Kapisi vasilike kugenda vanona wono mvhura dokudira kugwaneka mo 16 nsene patupu nzo.

EMONA (Muhanguro 16)

Vantu navenye kwa kara nounankondo komavega gavene ne mona lyokulisigasiga mwankenye ruha rwaNamibia.

Epangero no numberewa dopaveta dapulisira kugusa emona lyomuntu varuganene mouwa womukunda nsinene tupu va futa mfuto mwenya emona mfuto zahungama kukwama veta zaturapo parlimende

YIRUGANA YOPAPOLITIKA (Muhanguro 17)

VaNamibia navenye vakara nounankondo wokulihamesera moyirugana youpolitika wompora. Va kara nounankondo wokuruganena nombunga-politika da kara po nare ndi vatote davene donompe.

Vana mvharerwa va kara nounankondo wokulihamesera moyiruganena yombunga eyi kuyisikisamo morupe rokurugana vene momberewa ndi mehoroworo lyo vasikameni kepangero. Vana mvharerwa wono mvhura doku sika ko 18 awo ku horowora tupu. Nkenye munamvharerwa goku sika konomhvura 21 kuvhura kumuhorowora mo mberewa zemepangero.

EGENDESO LYEHETAKANO (Muhanguro 18)

Nkenye murugani gemepangero ndi vatokoli veta vepangero va hepa ku rugana yininke yina kara nositambo ayo hena yikare yina hungama noku kwama veta. Vantu vena vana kara nelizuvho asi vana va rugana momudona ndi vana vanyokoma kova tulisi veta kuvhura tupu kuza vaka pure mbatero kononzugo depangwiro.

MPO (Muhanguro 19)

Vantu navanye kwa kara nounankondo ko mpo zavane, eraka, mparukiso nepuro. Nye ku tupu goku vhura kuruganesa unankondo ou morupe roku dina unankondo womuntu gwapeke ndi moutungi waNamibia.

ERONGO (Muhanguro 20)

Vantu navenye kwa kara nounankondo wekerongo. NoSure nadinye demepangero dokuvarekera va hepa kuzidimba mawokowoka kwato kufuta hena vanona navenye va hepa kuza kosure dogoro vana mana no harade doku varekera ndi dogoro vana siki kono mvhura doku sika ko 16.

MUGARA NOMUKADI

KWA HETAKANA

EDI LYEMANGURUKO

Vantu navenye kwa kara nounankondo ou:

- **Emanguruko lyokuuyunga nelikido elizuvo**

Ou unankondo wo vantu navenye wokuuyunga nokulikida elizuvho nampili tayika moneka asi epuko kepangero ndi nampili asi kapi yadivikwa. Eyi kuna kwateremo emanguruko lyoku uyunga ko say-itunga, radio, tivi ntani mononzira dokuli siga-siga ngwendi ko intaneta. Emanguruko lyokuuyunga kuninkisa yilikwetjenga yomulyo vayilikwetjenge nokuyilipatanesa kovatungi vaNamibia.

- **Emanguruko kegazarero, elizuvo lyoku gaununa uwa noudona nepuro**

Eyi kutanta asi vantu va kare vana manguruka mokugazara noku pura mweyi vana hara sinene tupu kapi yina gumu kounankondo womuntu gwapeke. Emanguruko eli nalyo kuna hamene kelirongo zopontambo zepeguru-guru.

- **Emanguruko mokuruganese nkenye eli epuro omu gapura muntu**

Epangero kapi tali silike epuro lyankenye muntu omu gapura. Vantu navenye vamanguruka mokuruganena noku tongamenena karunga gwawo momu vana hara.

- **Emanguroko mepongo kumwe pampora**

Vantu vamanguruka moku ponga kumwe poyi gongi, sinene tupu vaponga pampora nokudira kusimba yitwa.

- **Emanguruko lyewizo kumwe**

Eli emanguruko lyokuli kwata kumwe novantu wokulisigasiga pokonda zopaveta. Azo kupopera epulisiro mokusungana nombunga ngwendi nombunga dewizo kumwe moyirandesa ntani mbunga politika.

- **Unankodo mokugava enyegenyo**

Varugani kwa kara nounankondo woku gava runyegenyo. Veta kuvhura kutulisapa noveta denyegenyo, sinene tupu kapi dina kugava epuko komanyegenyo nagenye.

- **Unankondo wokugenda moomu ono harere moNamibia**

Kwato ogu vasilika kuza kwa nkenye ruha rwaNamibia. Nkenye muntu ga kara moNamibia vamupulisira kugenda ndi kuka tarera nkenye ruha rwa Namibia.

- **Unankondo woku tunga kwankenye ruha rwaNamibia**

Kutupu ruha rwa Namibia oru vatumbwidira asi rokutunga rudi rongandi tupu.

- **Unankondo woku pwaga noku tengura moNamibia**

Vatungi moNamibia navenye kwa kara nounankondo woku gwana mbapira zokugendesa moyirongo nayopeke.

- **Unankondo woku rugana nkenye yirugana**

Yirugana nayinye yikare yina zegurukire nkenye gumwe ogu ga kara nounongo kumwe noudivi pwa hana eninkiliromo.

Parlemende kutulisa ponoveta omu novhura kuruganesa unankondo, nye kapi tazi gusapo gamwe.

MULYO WOMUNTU NOMUNTU

EMANGURUKO LYOKUUYUNGA NELIKIDO ELIZUVHO

EMANGURUKO MOKURUGANESE NKENYE ELI EPURO OMU GAPURA MUNTU

EMANGURUKO LYEWIZO KUMWE

EMANGURUKO MEPONGO KUMWE PAMPORA PA HANA YITWA,
EMANGURUKO LYOKUGAZARA NOKUHANGURA UWA NOUDONA NEPULO

UNANKONDO WOKU GAVA ENYEGENYO, WOKURUGANA NKENYE
YIRUGANA, WOKUGENDA GURA KWA NKENYE RUHA RWANAMIBIA
HENA NOKUTUNGA KWA NKENYE RUHA RWANAMIBIA

UNANKONDO WOKU PWAGA NOKU TENGURA MONAMIBIA

EHANGURO NONONKEDI DEWAPUKURURO (Muhanguro 23)

Nonkedi delitondororo dono muhoko nehanguro edi daninkisa sinzi sovantu womoNamibia va hepe siruwo sosire ngesi kapi dapulisira. Parlimende kuvhura kupitisa noveta mokuninkira nonkedi edi unzoni nokudifutisisi papunene.

Parlimende kuvhura kuturapo noveta edi doku vatera vantu vena van-yokomene pwa nare neninkiliromo. Nonkedi depangero noyirugana yado kukambadara kufutirapo elininkiliromo lina lyaka pita. Epangero kuvhura kuza ntambo zo ku retesapo yirugana nokukambandara asi noposa moukwayita da lifana (Kukambadara asi noposa kapi dina hamene koyirumbu yelike ndi wombunga lyepuro limwe ndi kovavagara ndi vakadi velike)

Edi veta kusingonona mo asi vakadi va hepa unene koufeke pwa nare. Kusingonona mo asi Parlimende za hepa kugusa ntambo zokuvatara vakadi vagwanekede yirugana yawo momaruhageparu lyomoNamibia

EDIDILIKO LYOUNANKONDO NEMANGURUKO (Muhanguro 25)

Kwato ga kara nononkodo dokugusapo unankondo noumanguruki womuntu. Kapisi nampili nompitisili dopampo ndi varugani vemepangero, parlimende rambangako nampili mukondi gosirongo.

Vantu vana kulizuva asi vantu peke kuna kuzonagwisapo unankodo wawo vakara nononkodo dokuza kompanguro kevatere. Mpanguro ngazi vapopera. Mpanguro kuvhura kutokora asi veta asi zarugana yeeyi kapi zina kuliza nediveta, ndi kuvhura kuninka parlimende ziwapukurure udigu ou moruveze rosiruwo. Mpanguro kuvhura kufuta vantu yimaliwa ava va zonagwira po unankondo wawo (Sidivikwe asi mompanguro mbali depeguru-guru da kara tupu nounankondo wokulimburura mapuro gemediveta)

Vantu kuvhura kugwana mbatero nepopero lyounankondo noumangu-ruki kombinga zepangero ava tumbura asi **Ombudsman**. Obudsman kwa kara mupopeli gopa veta ndi mupanguli gaturako mukorona sirongo ava tere nokupopepa unankondo noumanguruki wankenye muntu gomoNamibia.

NGENDESESO ZONGENDERERA

Nsene pa kara siruwo esi sina kumoneka ngwendi siponga sokuzonagura mwenyo ndi eparu lyosirongo ndi ewizopo lyediveta ndi epangero, mukurona sirongo gahepa kulikida ngendeseso zongenderera.

Eli etokoro va hepa kulikwatesako nzugo zoveta zepeguru.

Poyiruwo yo ngendeseso zongenderera, vantu wonomvhura 16 kuvasi-lika pa hana nye ediveta kugava epopero lyewa kovantu ava va silika

ndi vahagekesa posiruwo songendeseso zopo ngenderera. Mukurona sirongo kwapulisira kugusapo edi pulisiro lyomuntu womuntu neman-guruko posiruwo segendeseso zongenderera, nye unankondo umwe kapi vaupulisira kuugusa ngwendi epulisiro keparu nofumwadeka womuntu, epulisiro wehetakano emanguruko mokuuyunga nokugazara, emangu-ruko lyewizo kumwe, epulisiro lyokuhedepa nononzugo depangwiro.

NUMUTAYI DESIKISOMOGENDE

Mukurona gosirongo (peresidende)

Vatungi navenye vaNamibia wono mvhura dagwanekamo kuhorowora, awo kuhorowora mukurona gosirongo popamundinda. Eyi kutanta asi vahorowoli kuhorowora muntu ogu vana harere ku kara mukurona gosirongo.

Muntu nkenye ogu ga hepa kugwana harufa zehoroworo lyovantu mehoroworo lyokurona wosirongo yipo akare mukurona sirongo

Nkenye mutungi gwaNamibia gonomvhura 35 vahwa kuvapa epulisiro lyokulihamesera mouduki woku kara mukurona gosirongo. Mukurona gosirongo ku kara kosipundi nomvhura ntano hena kapi vayipulisira kumuhorowora rwavali kosipundi soukuroan wosirongo

Mukurona gosirongo kugusa mugano gokukwata nokupopera ediveta ngo veta zontambo zekeguru-guru zorepublika zaNamibia

Mukurona gosirongo kuhorowora ku horowora munona gosipundi sosirongo, nkuru ministeli, nonoministeli ntani novarugani womulyo vepangero. Mukurona gosirongo nage kutura vaministeli wokulisiga-siga

momaruha peke mepangero yipo va vhure kutakamesa ngendeseso zounangesefa wepangero. Nkenye egano gatulisapo mukurona gosirongo lya hepa kulitarurura ntani kulisinta konzugo nkuru zoku tota noveta, nsene vavali-vatatu vahameni mo nzugo nkuru zokutota noveta vanayigazara asi kuvhura kuyi sinta. Nzugo nkuru zokutota noveta nawo kuvhura kugusako mukurona gosirongo momberewa mokuhorowora vahameni vavali-vatatu womo nzugo nkuru zokutota noveta nsene mukurona gosirongo ana zapuka veta zediveta ndi ana zono yimwe yoyinene.

KABINETE ZEPANGERO

Kabinete mbunga horowero zepangero, kwa karamo mukurona siron-go, munona gomukurona sirongo, nkuru ministeli, munona gonkuru ministeli nonoministeli dankenye ruha rwepangero.

Yirugana yova cabinete awo kutarera yirugana yemepangero ngwendi vaministeli nomaruha peke gepangero hena awo kuvatera pokuturapo etokoro ndi egano monoveta depangero.

MUTAYI GOVATOTI VETA

Nzugo zonkuru zoku tota veta

Nzugo nkuru zoku tota veta kwa kara nononkondo dokutota po veta zaNamibia. Wombunga zonzugo nkuru zokutota veta kwasikamenapo vantu navenye vaNamibia. Awo kuvapitisira vatokore matokoro gediveta.

Wombunga zonzugo nkuru zokutota veta kwa kara 96 ava vahorowora vantu nkenye monomvhura ntano pita. Vatungi vaNamibia kuhorowora mbunga politika ezi va hara vene. Makura wombunga politika awo nawo tava horowora muntu gumwe ogu na ka vasikamena koruha rwawo monzugo-nkuru zokutota veta.

Mukurona gosirongo kwa kara nononkondo dokutura po vantu 8 vakara noudivi womulyo negano ndi noposa doko nzugo nkuru zokutota noveta. Vatulipo vena kapi va kara nounankondo woku horowora mo nzugo nkuru zokutota veta.

Ngwendi moomu ga gusa mugano mukondi gosirongo, nawo va hepa kugana yipo vakandanese po ezonaguro ediveta wombunga zonzugo-nkuru zokutota veta nawo vapika wovantu womoNamibia. Va hepa kurugana nefumadeko hena kاپisi valiture vene momudona ndi vali-hangure vene kovantu vaNamibia.

NZUGO GONA ZONOVETA

Wombunga zonzugo-nkuru zokutota veta kwa kara ngwendi vapika ndi varugani wovantu navenye womo Namibia. Va hepa ku kara nongendeso zefumadeko hena kاپisi varugane yininke yokuresapo ediro kulizuva ndi valiguseko ko vantu.

Yigongi yonzugo-nkuru zokutota veta ya hepa kuzegurukira ko vantu.

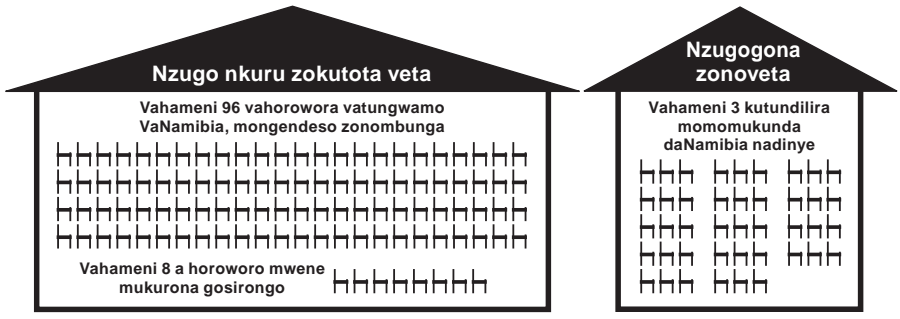
Nzugogona zonoveta kuvatera wonzugo-nkuru zokutota veta mokutu-rapo noveta.

Nzugo gona zonoveta kwa kara mo vantu vatatu mwankenye mukunda sirongo moNamibia. Vatungi vankenye mukunda sirongo kuhorowora vantu womomukunda sirongo vaze ko vagavi veta woruhasirongo. Makura nkenye vagavi veta woruhasirongo kuhorowora vantu vatatu wokuka kwateramo vagavi veta wosirongo.

Sirugana sosinenepo sovagavi veta wosirongo kugava makorangedo ko nkuru nzugo zokutota veta kuhamena noveta edi dina kara mosinka sonzugo-nkuru zokutota veta. Vagavi veta wosirongo kapi va kara

nononkondo doku totapo veta pwa velike. Awo kuretapo magazarero goveta ko nkuru nzugo zokutota veta.

NONZUGO MBALI DO PARLIAMENDE

NOMUTAYI DOVAPANGULI

Vapanguli kwa kwateramo nonzugo nadinnye depangwiro moNamibia.

Nonzugo pangwiro nadinnye kapi dalisikamena pomundinda. Eyi kutanta asi nonzugo pangwiro ku kwama ediveta noveta depangero. Kwato gumwe goku vhura kutantera nzugo zepangwiro omu nazivhura kuto-kora hofa, kutupu mpili gumwe goko mutayi gepangero.

Nzugo zepangwiro zonkondipo pwanadinye yizo nzugo nkuru zepangwiro. Mpitisili gonzugo ezi kumutumbura asi mukondi ge hetakaneso. Moku tokoro hofa mo nzugo nkuru zepangwiro pwa hepa ku kara vapanguli vatatu varuganene kumwe ntani nalitokoka etokoro. Etokoro ndi egano vaturapo nzugo nkuru zepangwiro lya hepa kulifumdeka mwankenye nzugo mpangwiro novantu navenye womoNamibia. Nzugo nkuru zepangwiro kwatumbukira noyirugana yokutota ndi kuturapo matokoro gokuhulilira kwa nkenye epuro lyokuhamena kediveta. Aga maruha kwa hetakanesa nonkondo pokatji komutayi govapanguli nono-mutayi peke demepangero.

Nzugo zonone ezi zakwama konkuru nzugo kuzi tumbura asi nzugo mpangwiro zonene. Mpitisili gonzugo ezi kumutumbura asi mupanguli kurona gosirongo.

Kodili hena nonzugo mpangwiro gona. To gwana mo nonzugo domangastrata. Parliamende nazo ku ninka no veta edi adi tulisapo nonzugo mpangwiro gona ngwedi nonzugo mpangwiro domono mukunda. Nonzugo mpwangwire ku pangura no hofa gona. Kapi da kara nononkondo dokutokora komapuro kedi veta.

Vapanguli navenye womo nkuru nzugo mpangwiro ntani nonzugo mpangwiro zekeguru mukurona gosirongo yige ava horowora. Vapanguli navenye kugana moku gamena nesikamenipo ediveta li kare nkuru veta zaNamibia no kudira utjirwe wegendeso ehetakaneso kovantu navanye pwa hana ufeke ndi katongotongo.

NGAPI OMU VARUGANA NOVETA

Nampili ngomu vankuru nzugo zokutota veta kwaka demenena moku retapo noveta, nomutayi nadi nye ntatu da kara noyirugana yado mosirugana esi.

Egazarero lyoveta kulitumbura asi egazarero veta, egazarero veta kuvura kuli gazara komukurona gosirongo, muhameni gomo cabinete ndi ko muhameni govagavi veta moruhasirongo mudima ndi monzugo nkuru zokutota veta.

Nkenye veta gazarero zina kara esinganyekero lyo veta kuzi likida konzugo nkuru zokutota veta vali horowore olyo egazarero. Nzugo nkuru zokutota veta kuli kwetje egazarero elyo noku liwapukurura nsene zihara. Egazarero lyo veta alyo kuli tuma kono commiti vaka lilironge momunene. Egazarero olyo lya hepa kuli pulisira kounzi woharufa zovahamini monzugo nkuru zokutota veta komeho lize komeho.

Nkuru nzugo zokutota noveta tazi tumu nye egazarero olyo ko nzugo gona zonoveta moku gwedako magano. Nzugo gona zonoveta kuvhura kugusa siruwo soku sika komakwedi gatatu mokulironga egazarero lyaso. Opo nye tali gava ezo komeho ko nzugo nkuru zokutota veta. Nzugo nkuru kapi za kara nohepero zo ku kwama ezokomeho lyoko nzugo gona zonoveta nye za hepa ku horowora rwauvali nsene pogeli magano gamwe ganatundu ko nzugo gona zonoveta.

Nsene nzugo gona zono veta zina kara nepataneso lyononkondo kegazarero lyo veta, ngoso ntudi egazarero olyo lya hepa kulipulisira kovahameni wokusika ko vavali-vatatu wonzugo nkuru zokutota veta yipo lize komeho.

Magazarero nagenye ga hepa kuga sayina kumukurona gosirongo komeho ga kare noveta. Nsene mukurona sirongo ana patanesa magazarero ogo nokunyoka ku sayina, nzugo nkuru zokutota noveta ntudi za heap kuhorowora hena rwauvali komagazarero ogo. Nsene nye vaga pulisire kovahameni wonzugo nkuru zokutota veta wokusika kovavali-vatatu opo ngoso mukurona sirongo noku nyokasi hena.

Sinene mukurona sirongo ana nyoka ku sayina egazarero lyo veta mokonda asi nampo kuvhura ku teza ediveta, opo ngoso nonzugo mpangwiro kudipura di tokore kepuro eli. Nsene nonzugo mpangwira ditokora asi egazarero lyoveta ozo kuna kuteza ediveta, kapi talikara hena veta.

Monzira ezi, mutayi govagendesi veta nomutayi govapanguli kugava etaromo momunene pounankando woveta rugano zomutayi govatoti veta.

Noveta nadinye edi da kere mouta wakora posiruwo semanguruko lyosirongo ku kara mouta wakora dogoro vadiguseko ndi vadisinte koparliamenti, ndi dogoro nonzugo depangwiro ditokora asi kapidina kuliza nediveta. Eyi ku kwatera mo veta zanakunye edi ava gendesa vampitisili wopampo.

NOMPITISILI DORUHA ROSIRONGO NO NTAMBO ZOPOMUKUNDA DEPANGERO

Namibia kwazi gaununa monomukunda sirongo ku kwama oku vatunga vantu.

Nomukunda sirongo kapi vadigaununa mokukwama rudi, vazera ndi vasovagani, ntundiliro zovantu.

Vantu va kara mwankenye mukunda sirongo kuhorowora va kansela womomukunda sirongo yipo vavure kulikwetjenga maudigu gaku zonagura mukunda.

Kodili hena nontambo gona dopomukunda depangero. Nkenye ruha rontambo gona rwepangero kwa kara nomugavi veta ogu vahorowora vantu momukunda yipo apa kere sinka maudigu gomukunda.

Koveli hena vagavi veta wopampo ava a va gava magano komukurona sirongo koku takamesa nokuruganesa evhu lyankenye ogo.

ESINTO LYEDIVETA

Edi veta kuli sinta nsene elisinto vana lipulisire ko:

- 1) Vavali-vatatu vehameno monzugo nkuru zokutota veta ntani hena vavali-vatatu vehameno monzugo gona zonoveta ndi
 - 2) Vavali-vatatu vehameno monzugo nkuru zokutota veta ntani hena vavali-vatatu wovantu vaNamibia ava va gava egano kelisinto kehoroworo lyomulyo eli ava zigida asi etarururo
- nye kutupu ogu vapulisira kusinta ediveta ezi azi gusa po unankondo womuntu ndi emanguruko. Unonkondo owo kwadi gamena kediveta kovaNamibia navenye, kwanarunye.

DIVA EDIVETA LYOGE!

LEGAL ASSISTANCE CENTRE

**Hanns
Seidel
Foundation**